

становлять ті підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які є діями, тобто свідомими висловленими людьми, в яких проявляється її волевиявлення.

До першої групи підстав звільнення від кримінальної відповідальності за чинним КК України слід віднести зміну обстановки, внаслідок якої винне-не особою діяння втрачало суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною (стаття 48 КК України), закінчення строків давності (стаття 49 КК України) та вимагання хабара (частина 3 статті 369 КК України). Другу ж групу становлять такі підстави, як дійове каєття (стаття 44 КК України), прощання винного з потерпілим (стаття 46 КК України), щире покаєння особи та наявність клопотання про передачу її на поруки (стаття 47 КК України), а також всі спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК України, за виключенням вимагання хабара (частина 3 статті 369).

Отже, спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, як і переважна більшість інших спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, є суб'єктивними. Такий висновок випливає з того, що законодавець у даному разі ставить

вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності в залежність не від подій, а від посткримінальних дій особи. Такими діями є, відповідно згідно назвоначених засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і вказання джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом (частина 4 статті 307, частина 4 статті 311 КК України) або добровільне звернення до лікувального закладу і початок лікування від наркоманії (частина 4 статті 309 КК України). Вказувачи на добровільність винення в їх названих дій законодавець спеціально підкреслює їх підконтрольність свідомості і волі особи, їх віднесення до винків цієї особи, а не до зовнішніх, об'єктивних щодо неї подій.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про те, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, що передбачені частиною 4 статті 307, частиною 4 статті 309, частиною 4 статті 311 КК України, є спеціальними, імперативними, безумовними, суб'єктивними підставами звільнення від кримінальної відповідальності.

УДК: 343.713 (477)

Дьяченко С.В.

*заступник декана юридичного факультету ЗДУ,
ст. викладач кафедри кримінального права та
правосуддя ЗДУ*

ВИМАГАННЯ: ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ

В кримінально-правовій літературі неоднаково вирішують питання щодо правової природи вимагання. Неоднозначне рішення цього питання закладено, доктринами кримінального права Російської імперії наприкінці XIX століття. Так, В.В. Єсіпов відокремив чотири різновиди розкрадання - крадіжку, грабіж - розбій, шахрайство та вимагання [1]. Л.С. Белогриць-Котляревський та І.Я. Фойніцкій вважали вимагання особливим видом насильницького вкрадення чужого майна [2]. М.М. Казєв не відносив вимагання до різновиду розкрадання, а розглядав його як близьке до насильницьких вкрадань [3].

Відсутній єдиний підхід вчених з цього питання і дотепер. Одні автори вважають вимагання однією з форм насильницького вкрадення майна [4], на думку інших - вимагання не є розкраданням, а тому не може бути однією з його форм [5]; треті - відносять вимагання до інших корисливих зазіхань на власність при відсутності ознак розкрадання [6].

Вимагання відносили до інших корисливих злочинів проти державної і колективної власності, даючи при цьому різні назви цим груп злочинів, до прикладу такі як: інші корисливі злочини проти соціалістичної власності, які не утримувать ознак розкрадання [7]; інші зазіхання на

соціалістичну власність [8]; злочини проти власності, що заподіюють майнової збиток, але не є розкраданням [9], або як особливий вид злочинного насильницького придбання чужого майна і майнових прав [10], де жі інші злочини проти власності [11].

У кримінально-правовій літературі, найчастіше під розкраданням розуміється зроблене з корисливою метою протиправне безоплатне вилучення (звертання) чужого майна на користь винного чи інших осіб, що заподіює шквду власнику чи іншому користувачу цього майна.

Аргументом на користь віднесення вимагання до числа форм розкрадання є наявність однорідного об'єкта завдання - відносин власності.

У порівнянні з предметом розкрадання (майно в розумінні речей, грошей та їх еквівалента), предмет вимагання трохи ширше, оскільки таким може бути не тільки майно, але й права на майно, а так само вигоди майнового характеру. Тому злочин вимагання відноситься до майнових злочинів із властивим йому, як і іншим майновим злочинам, особливим способом завдання на право власності фізичної чи юридичної особи.

При визначенні вкрадення деякі вчені акцентують увагу на протиправному й узагальненому способі його здійснення - вилученні майна.

Приспівивив вилучення чужого майна з ведення потерпілого, як сутнісної родової ознаки вкрадення, особливо виділяють те положення, що в результаті вилучення майна фактично виводиться з правового володіння його титульної власник. Вони думають, що поняття "вилучення" є характерним для будь-якої форми протиправного переходу майна від його власника до вкрадача такого майна. При цьому спосіб такого переходу залежить від форми вилучення майна. При крадіжці - це таємне вилучення, при грабежі і розбій - відкриті чи насильницьке, при шахрайстві спосіб вилучення полягає в обмані чи зловживанні довірою, при вимаганні способом вилучення майна є вимога, спонукка потерпілого до можливої згоди на перехід майна до винного.

Отже, якщо вилучення, як зменшення майнової сфери потерпілого, дозволяє відносити визначену групу суспільно небезпечних діянь по способу їхнього здійснення до розкрадань, пишуть М.І.Панов і В.П.Тюсін, то відкритий чи таємний спосіб розкрадання, а також насильство, обман, зловживання довірою і спонукка дають можливість диференціювати всі ці діяння (розкрадання) на окремі, що відрізняють між собою, (насамперед по способу їхнього здійснення), форми розкрадання [12].

У понятті розкрадання, спосіб безпосередньо належить дії, є його жіснов характеристивив і про нього можна вести мову лише стосовно до стадії виконання розкрадання, коли особа своїми діями виконує об'єктивну сторону відповідного складу злочину. Спосіб дії винного при заволодінні чужим майном додає розкраданню жісну визначеність, індивідуалізує його, унаслідок чого вжива форма вкрадення є даною, а не іншєю; нарешті, спосіб вкрадення впливає на ступінь суспільної небезпечки вчиненого злочину.

За загальним правилом розкрадання вважається закінченим в момент заволодіння майном, коли винний одержує реальну можливість розпорядитися вкраденим. Однак виключення в цьому загальному правилі складає розбій, що вважається закінченим з моменту нападу з метою заволодіння майном.

Хе це дає підстави для ствердження, що вимагання є одним з форм розкрадання. Загальною ознакою, характерною для будь-якої форми розкрадання майна, варто вважати протиправне вилучення чужого майна і заволодіння їм.

Під вилученням майна необхідно розуміти його протиправне переміщення (викід) зі сфери володіння власника чи іншого користувача, у сферу володіння злочинця. Заволодіння в таких випадках являє собою вилучення винним вкраденого їм майна у свою майнову сферу і розпорядження їм за своїм розсудом, вилучаччи і передачу вкраденого іншим особам. З об'єктивної сторони при вимаганні вилучення майна з володіння потерпілого у володіння винного, відбувається, за допомогою психічного впливу на волю вилучення потерпілого, з метою спонукки його задовольнити майнової вимогою гвалтівника. Спосібом вкрадення чужого майна при вимаганні є психічне насильство над волею вилученням потерпілого.

Другим по значимості структурним компонентом вимагання варто вважати спонукку (примус). Криміналізація або розширення кола криміналізації форм злочинної спонукки (примуса) неминує позначатись і на рішення деяких питань відповідальності за вимагання.

Складність у визначенні сутності вимагання вносить і відсутність у кримінально-правовій науці та законодавстві єдиного підходу до розуміння такого поняття, як примус і насильство.

Лексичне значення дієслова "вимагати" - домогатись чого-небудь шантажем, погрозами [13]. Слово "вимагання" похідне від цього дієслова. Більш широкое поняття вимагання має на увазі під собою дії особи, що домогається від іншої особи, за допомогою насильства (психічного чи фізичного) задоволення жкої-небудь вимогою. Тобто в повсякденному значенні під "вимаганням" розуміється такий вид злочинної діяльності, що зв'язаний з незаконним придбанням чи утратою майнових благ. Таке значення більш повне виражає зміст і структуру діяльності при вимаганні, оскільки розглядає її в цілісності як єдність процесу вимагачжої діяльності та його результату.

У літературі різні автори виходили з історичного розвитку даного інституту давали наступні визначення вимагання в кримінально-правовому змісті.

П.С.Матвице вської визначає вимагання як "пред'явлену до потерпілого юридичну вимогу передати приватне, колективне чи державне майно або право на нього, або вчинити будь-яку дію майнового характеру, з'єднану з погрозою застосування насильства до самого потерпілого чи близьким йому особам, або розголошення відомостей, що ганьблять їх, поширення чи знищення їхнього майна" [14].

М.І. Коржанський дає таке визначення вимогання: "Вимогательство (вимогання, здріство) чужого майна чи грошей (статті 862 і 144 КК) полягає у вимозі передачі вчинюму: 1) чуже майно, гроші, 2) право на майно, або 3) вчиняти на користь вчинюго будь-які дії майнового характеру, що супроводиться погрозою: а) застосувати насильство до потерпілого чи володаря, охоронця майна або до близьких їм осіб (погроза вбити, заподіяти тілесні ушкодження); б) розголосити відомості, які ганяють потерпілого, володаря чи охоронця майна або близьких їм осіб; в) пошкодити або знищити майно потерпілого, володаря чи охоронця або державне чи громадське майно, що перебуває у віданні чи під охороною" [15].

С. А. Тарарузин писав: "Під вимоганням розуміється вимога передачі майна чи права на нього під погрозою насильства над особою, у веденні чи під охороною якого знаходиться це майно, або над його близькими, розголошення ганяючих відомостей про нього чи його близьких, а також або пошкодження чи знищення їх особистого чи державного або колективного майна, що знаходиться в йогому веденні чи під охороною [16].

І інші автори ще писали про вимогання, у своїх визначеннях цього поняття посилаючись на кримінальний закон приводили текст статті кримінального кодексу. Можна сказати, що тільки визначення сформульоване П.С. Матильчевським, найбільше повно і емко розкриває кримінально-правову сутність вимогання.

Перелік посилань

1. Есипов В.В. Уголовное право. Часть Особенная. Преступления личные и имущественные. Изд. 2-е. СПб. 1899. С. 142.
2. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права: Часть Особенная. Послужательство на личность и имущество. СПб, 1890. - С. 161; Белогриц - Котларевский Л.С. Учебник русского уголовного права: Часть Общая и Особенная - Киев, 1903. - С. 429.
3. Уголовное право: Часть Особенная Изд. 2-е. - М., 1939. - С.255.
4. Богачица В.Я. Вимогательство как форма хищения // Вес. Ленингр. ун-та. Сер. 6. Право. 1990. Вып. 4. С. 68-72; Борзенков Г.Н. Уголовно-правовые проблемы

охраны имущества граждан от корыстных посягательств: автореф. докт. юр. наук. М., 1991. С. 21, 29; Матильчевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. - Юриком. - Киев, 1996. - С. 21-22,109.

5. Критгер Г.А. Квалификация хищений социалистического имущества. М.: Юрид. Лит. 1974. С. 94.
6. Владимирова В.А., Латунов Ю.И. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность. М., 1986. - С. 199-206; Емельянов В.П. Защита права собственности уголовным законодательством. Харьков, Изд. "Рубикон", 1996. - С.97.
7. Советское уголовное право. Часть Особенная Учебник. - М.: Юрид. лит., 1979. - С. 584; Советское уголовное право. Часть Особенная - М.: 1971. - С.105.
8. Уголовное право. Часть Особенная. - М.: Юрид. лит., 1966. - С. 114, 148.
9. Загородников Н.И. Советское уголовное право. - М.: Юрид. лит., 1975. - С. 331; Советское уголовное право. Часть Особенная. - М.: Юрид. лит., 1964. - С. 96.
10. Мельник Н.И. Уголовная ответственность за взыскательство личного имущества граждан (по материалам Украины): автореф. дис. канд. юрид. наук. - Киев, 1991. С. 9.
11. Дудоров О.О., Мельник М.І., Харченко М.І. Злочини у сфері підприємництва. Навчальний посібник / За ред. Харченка М.І. - Київ: Атака, 2001. - С.488.
12. Панов Н.И., Ткач В.П. Способ совершения преступления и его значение для квалификации хищения государственного или общественного имущества, огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых и наркотических веществ. // Проблемы социалистической законности. / Харьк. юрид. вест. - 1984. - Вып. 14. С. 28-29.
13. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М., 1990. - С. 119.
14. Матильчевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. - Юриком. - Киев, 1996. - С.109.
15. Коржанський М.І. Кваліфікація злочинів. - К.: Юриком Інтер, 1998. - С.210.
16. Тарарузин С.А. Квалификация преступлений в следственной и судебной практике. - Киев: "Юриком", 1995. - С.137.